

KREDITLASH VA UNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI

Sultonova Sabina

*SamDUKF biznesni boshqarish va axborot texnologiyalari fakulteti Bank ishi va
auditi talabasi*

Maxmudov Sirojiddin

Ilmiy rahbar

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqolada yurtimizda bank tizimidagi o'zgarish va islohotlar, jumladan, kreditlash va uning samaradorligini oshirish yo'llari ko'rib chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *kredit, qisqa muddatli kredit, tovar, ayirboshlash, iqtisodiy adabiyotlar, bozor iqtisodiyoti.*

Xo'jalik yurituvchi sub'ektlarga va aholiga kreditlar berish tarixan tijorat banklari faoliyatining asosiy yo'nalishi hisoblanadi. Tijorat banklarining paydo bo'lish tarixiga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlarga nazar tashlasak, banklar avvalo birinchi novbatda kredit operatsiyalarini bajarish zaruriyati tufayli yuzaga kelganligini guvohi bo'lamiz. Aksariyat mualliflarning qarashlariga ko'ra, banklar tovar-pul munosabatlarining rivojlanishi bilan bog'liq ravishda emas, balki keng ko'lamdagi kredit operatsiyalarini amalga oshirish zaruriyati tufayli paydo bo'lgan.

"Kredit" tushunchasi to'g'risida yana to'xtaladigan bo'lsak, kreditning ssuda kapitali harakatining shakli ekanligini ko'rish mumkin. Ayrim hollarda kredit tushunchasiga "qarzga berilayotgan ssuda (tovar, pul ko'rinishida) tijorat ishonchi" deya ta'rif berilishini guvohi bo'lamiz. Kreditga eng maqbul ta'rif bu – vaqtincha bo'sh turgan mablag'larni ma'lum muddatga, haq to'lash sharti bilan qarzga olish va qaytarib berish yuzasidan kelib chiqadigan iqtisodiy munosabatlar majmuasidir.

Iqtisodiy adabiyotlarda kredit faoliyatining ob'ekti va sub'ektiga ta'rif berish orqali iqtisodiy faoliyat turiga kiruvchi va asosiy maqsadi daromad olishga hamda o'z manfaatlariga erishishga yo'naltirilgan faoliyatga kredit faoliyati sifatida ta'rif berilgan. Kredit faoliyati deganda kredit munosabatlari qatnashchilarining manfaatlarini ko'zlab, ishlab chiqarish xarakteriga ega bo'lgan hamda bank xizmatlari va operatsiyalari orqali amalga oshiriladigan faoliyatning yig'indisini tushunishimiz mumkin.

Kredit faoliyati kredit resurslariga ehtiyojni qondirishga yo'naltirilgan qayta taqsimlashni amalga oshirish hamda kredit faoliyatining sub'ektlari uchun daromad olish imkonini beradi. Kredit faoliyati yaratuvchilik tabiatining mohiyati olinayotgan yoki berilayotgan resurslar orqali o'z manfaatlariga erishishdan iborat. U iqtisodiy munosabatlarning ana shu jihatini etakchi o'rinlardan biriga chiqaradi.

"PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE IMPLEMENTATION OF INTERDISCIPLINARY RESEARCH"

Kredit faoliyatining qatnashchilari shu faoliyat natijasida bevosita yoki bilvosita daromad ko'radilar.

Kredit faoliyati barcha manfaatdor taraflarga real foyda keltiradi. Qarz oluvchilar ma'lum bir muddatga o'zlarining tijorat, ishlab chiqarish va boshqa shu kabi manfaatlariga etishish maqsadida yirik pul kapitalidan foydalanish imkoniga ega bo'ladilar. Kreditorlar esa foiz ko'rinishida daromad oladilar. Bundan tashqari, kredit faoliyati ishlab chiqarishga investitsiyaning kirib kelishini rag'batlantiradi, progressiv tarkibiy siljishlarga turtki bo'ladi. Bugungi kunda kredit iqtisodiyotni makrodarajada tartibga solishning muhim vositalaridan biriga aylangan. U milliy valyuta va baholar barqarorligini, iqtisodiy o'sishni ta'minlash kabi birlamchi masalalarni hal etishda yordam beradi. SHunday qilib, kredit faoliyatini ikki sub'ekt - qarz oluvchi va qarz beruvchi (kreditor)larning bo'lishini taqazo etadigan amaliyot deyish mumkin. Bozor iqtisodiyoti sharoitida xo'jalik sub'ektlari iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish uchun doimo qo'shimcha pul mablag'lariga ehtiyoj sezadilar. Ana shunday pul mablag'larining manbalari banklarning o'z va jalb qilingan mablag'lari bo'lishi mumkin. Korxonalar mablag' etishmovchiligidan qiynalayotgan hollarda kredit resurslari bozoriga murojaat qilishga majbur bo'ladilar. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, kredit vositasida pullarni xo'jalik aylanmasiga kiritish har qanday holatda mumkin. Naqd pulsiz o'tkazmalar sharoitida Markaziy bank ham, tijorat banklari ham texnik jihatdan istalgan miqdordagi pulni muomalaga chiqarishi mumkin. Ammo tijorat banklarining naqd pulni muomalaga chiqarish imkoniyati cheklangan. CHunki muomaladagi naqd pul miqdori Markaziy bank balansining passividagi majburiyatlar summasidan oshmaydi va naqd pulni emissiya qilish vakolati faqat Markaziy bank zimmasidadir. Markaziy bank muomalaga chiqaradigan to'lov vositalari uning balansini aktiv qismi doirasida amalga oshiriladi, tijorat banklarining imkoniyati esa, ularning likvidligiga nisbatan belgilangan talablar bilan chegaralanadi. Pul mablag'larini kredit sifatida berishda, yuqorida ta'kidlaganimizdek, quyidagi shartlarga rioya qilinishi talab etiladi: muddatlilik; to'lovlilik; qaytarishlilik; ta'minlanganlik va maqsadlilik. Tabiiyki, mazkur shartlarni to'liq bajarilishi berilgan kredit bo'yicha riskning oshishiga yo'l qo'ymaydi. Kreditning maqsadlilik uning mijoz faoliyatining bankka ma'lum bo'lgan va bank tomonidan ma'qullangan yo'nalishga berilishini anglatadi.

Tijorat banklarining kreditlash amaliyotini tashkil qilish, uning samaradorligini ta'minlash xususidagi masalalar to'g'risida to'xtalib, D.MakNoton rivojlanayotgan mamlakatlarda kreditlash amaliyotini tashkil qilishning zaruriy shartlaridan biri kreditlarni garov ta'minoti asosida berishni odatiy hol sifatida qabul qilishdir, degan xulosaga keldi.^[1] Uning fikriga ko'ra, garov sifatida olinadigan mulkning sotilish bahosi kredit va uning foizini qaytarishga etishi lozim. Bu esa, mulkni doimiy ravishda qayta baholab turishni taqozo qiladi. CHunki mulklarning joriy bahosini tez-tez o'zgarish holati mamlakatimizning xo'jalik amaliyotiga xos bo'lgan holat

hisoblanadi. Hozirgi kunda respublikamizda milliy valyuta kursining chet el valyutalariga nisbatan doimiy ravishda o'sib borish tendensiyasini hamda baholarning muntazam o'sishini inobatga olgan holda kredit uchun garov sifatida qabul qilingan mol-mulk bahosini har oy yoki har chorak yakuniga qayta baholashni yo'lga qo'yish zarurdir. D.Polfreman, F.Fordlar muallifligidagi "Основы банковского дела" kitobida mijozning kredit yig'ma jildini o'rganishga e'tiborni kuchaytirish kreditlash amaliyotini samarali tashkil etishning muhim omili sifatida qaralgan^[2].

Hozirgi zamon jamiyatida banklar ko'p sonli va xilma - xil moliyaviy xizmatlar ko'rsatadigan muassasaga aylandi. Ular orqali iqtisodiyot tarmoqlarini kreditlash, qimmatli qog'ozlarni sotib olish va sotish operatsiyalari, korxonalariga tegishli mulklarni boshqarish operatsiyalari va boshqa bir qator moliyaviy operatsiyalar amalga oshirilmoqda. Biroq shunga qaramasdan kredit operatsiyalari tijorat banklari uchun birlamchi ahamiyatga ega bo'lgan operatsiya sifatida saqlanib qolmoqda.

Qisqa muddatli kreditlash bu kreditlash ob'ektlari, kreditlash metodlari, ya'ni kreditlash tamoyillari bo'yicha kredit berish va qaytarish usullariga asoslangan holda kreditning kapital aylanishida qatnashishi tushuniladi. Banklarning qisqa muddatli kreditlashini tashkil qilish turli mamlakatlarda davlatning me'yoriy-xuquqiy hujjatlariga asoslanadi. YA'ni, banklar uchun mijoz va bank talablarini, Markaziy bankning me'yoriy hujjatlari, shuningdek, milliy tarixiy bank ishlarini hisobga olish zaruriyatini bildiradi. Xorijiy va milliy iqtisodchilar kreditning mohiyati va roliga nisbatan turli xil nazariy yondashuvlarga ega bo'lsalar-da, ularning barchasi banklarni qisqa muddatli kreditlashni tashkil qilish asosini korxonaning to'lov aylanmasi qonuniy ekanligi bilan bog'lashadi^[3]. Kapital aylanishining asosiy qonuniyati sifatida uning uzluksiz ta'minlanishi tushuniladi.

Jahon amaliyotida tarixan qisqa muddatli kreditlash tizimining evolyusiyasi bir martalik maqsadli kreditlarning umumiy to'lov aylanmasini kreditlashga o'tishga asoslangan. Kreditlarni berish va so'ndirishning aniq usullari banklarning tashkiliy xususiyatlari va ularni korxonalar bilan o'zaro munosabatlari, qonunchilik me'yorlari ta'siri ostida shakllandi. Bu usullar G'arb mamlakatlarining kreditlash tizimlarini bir-biridan farq qiluvchi qisqa muddatli kreditlash shakllarida o'z aksini topdi. Masalan, AQSHda kredit liniyalari^[4], Germaniyada kontokorrent kreditlari^[5], Buyuk Britaniyada overdraft kreditlash shakllari keng ko'lamda qo'llaniladi. Amaliyotda mazkur shakllar mijozlar to'lov aylanmasi uzluksizligini ta'minlash va banklar kreditlash hajmini oshirish imkonini beradi.

Mamlakat banklarining kreditlash amaliyotida korxonalarda o'z aylanma mablag'larining keskin etishmovchiligi qisqa muddatli kreditlashni rivojlantirishning dolzarbligini belgilaydi.

ADABIYOTLAR:

1. Д. МакНотон. Банковские учреждения в развивающихся странах. – ИЭР МБРР. – Вашингтон Д.С., 1993.-С.75
2. Д.Полфреман, Филип Форд. Основы банковского дело. Пер. с англ. – Москва: ИФРА-М, 1996. -с.489-490.
3. Левчук К.И. Эффективность краткосрочных кредитных вложений. – Москва: Финансы и статистика, 1988. -109 с.; Лаврушин О.И. Банковское дело: современная система кредитования. Учеб. Пос. / под. Ред. О.И. Лаврушина. – Москва: КНОРУС, 2006. -256 с.; Қоралиев Т.М. ва бошқалар. Хўжалик юриштининг ҳозирги босқичида кредит механизми ва банклар. – Тошкент, 1991. -80 б.; Абдуллаева Ш.З. Пул, кредит ва банклар. – Тошкент: Молия, 2007. – 348 б.
4. Тимоти У.Кох. Управление банком. Пер. с англ. В 5-ти книгах, 6-ти частях. Уфа: Спектр. Часть 5,

